

VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBA PRIE SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS

Biudžetinė įstaiga, Vivulskio g. 13, LT-03221 Vilnius, tel. (8 5) 2310928, faks. (8 5) 2310927,
el. p. info@vaikoteises.lt.

Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 188752021

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams

REKOMENDACIJOS DĖL VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ TEISMUI TEIKIAMŲ IŠVADŲ

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Tarnyba), vadovaudamasi Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atliktame apibendrinime „Dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijos civiliniame procese“ suformuluotu siūlymu parengti rekomendacijas savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams (toliau – VTAS) dėl civiliniame procese teismams teikiamų išvadų parengė minėtas rekomendacijas.

I. Rekomendacijų objektas, tikslas ir šaltiniai

Rekomendacijose aptariami reikalavimai VTAS teismui teikiamoms išvadoms:

- 1) nagrinėjant ginčus dėl vaikų (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.178 str.);
- 2) nagrinėjant bylas dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium (CK 3.80 str.).

Rekomendacijose pateikiama Tarnybos nuomonė dėl VTAS procesinės padėties byloje, kurioje teikiama išvada; išvados pateikimo momento; formos bei turinio.

Tarnyba, teikdama Rekomendacijas, siekia, kad VTAS teikiamomis išvadomis kokybiškai ir atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus, įgyvendintų teisės aktais VTAS numatytą uždavinį – užtikrinti visų savivaldybėje gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

Rekomendacijos teikiamos, remiantis galiojančių teisės aktų nuostatomis, Lietuvos Respublikos ir tarptautinių teismų praktika, teisės doktrina.

II. Vaiko teisių apsaugos skyriaus procesinė padėtis byloje

Iki 2011-10-01, kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pakeitimai, valstybės ir savivaldybės institucijos, dalyvaujančios procese išvadai duoti, teisės aktuose nebuvo nurodytos nei prie dalyvaujančių byloje asmenų (CPK 37 str.), nei prie kitų proceso dalyvių (CPK 61 str.). Tačiau Lietuvos Aukščiausias Teismas laikėsi pozicijos, kad minėtos institucijos yra byloje dalyvaujantys asmenys, atstovaujantys ir ginantys viešąjį interesą, kuriems būdingas tik procesinis teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi¹. 2011-10-01 įsigaliojus CPK pakeitimams, valstybės ir savivaldybės institucijos, dalyvaujančios procese išvadai duoti, buvo priskirtos prie kitų proceso dalyvių, kurie teisiškai nesuinteresuoti bylos baigtimi. Tarnyba,

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 metų kovo 18 d. konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ // http://www.infolex.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26553

siekdama išsiaiškinti, ar minimi CPK pakeitimai, numatant, kad išvadą teikiančios institucijos (tarp jų ir VTAS) nei procesiškai, nei materialiai nėra suinteresuotos bylos baigtimi, neturės įtakos VTAS teisei ir pareigai byloje aktyviai ginti vaiko interesus (tuo aspektu, Tarnybos nuomone, VTAS negali būti visiškai nesuinteresuotas bylos baigtimi, kaip pavyzdžiui, vertėjas ar ekspertas, nes VTAS turi siekti, kad teismo sprendimas atitiktų vaiko interesus), nuomonės kreipėsi į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija rašte nurodė, kad „VTAS yra viena iš institucijų, garantuojančių vaiko teisių apsaugą savivaldybėse. <...> CPK 49 straipsnio 3 dalyje yra numatyta valstybės ir savivaldybių institucijų teisė duoti išvadą byloje, siekiant įvykdyti joms pavestas pareigas, jei tai yra susiję su viešojo intereso gynimu“. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija taip pat pažymėjo, kad šių „institucijų teisė (pareiga) duoti išvadą byloje apskritai yra susijusi su joms priskirtų funkcijų atlikimu, o išvados pateikimas yra viena iš institucijų kompetencijos įgyvendinimo priemonių. <...> Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo Nr. XI-1480 27 straipsniu papildžius CPK 61 straipsnio 1 dalį, prie kitų proceso dalyvių buvo nurodytos ir valstybės bei savivaldybių institucijos, dalyvaujančios procese teisinėms išvadoms duoti. <...> Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tokių institucijų teisiniai santykiai su bylos šalimi nesieja, o būsimas teismo sprendimas neturi įtakos jų teisėms ir pareigoms, todėl šios institucijos skiriasi nuo proceso dalyvių, kurių teisėms ir pareigoms teismas daro poveikį. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, valstybės ir savivaldybės institucijos, taip pat ir VTAS, interesus bylose yra tik tarnybinio pobūdžio, o paskirtis yra pateikti nešališką ir objektyvią išvadą konkrečioje byloje. <...> CPK pakeitimas nedaro neigiamo poveikio tinkamam VTAS teisės aktais nustatytų pareigų įgyvendinimui.“ Lietuvos Respublika teisingumo ministerijos nuomone, tinkamas vaiko interesų gynimas priklauso ne nuo VTAS procesinės padėties, o nuo to, kaip konkrečioje byloje pateikta VTAS išvada atspindi vaiko interesus.

VTAS, įtraukto į bylą ar įstojusio savo iniciatyva, remiantis CK 3.178 ar 3.80 straipsniais, funkciją byloje CK numato aiškiai – teikti teismui išvadą byloje. VTAS tokiu atveju byloje dalyvauja, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 49 straipsnio 3 dalyje numatytu pagrindu. VTAS:

1) procesinė padėtis, dalyvaujant byloje, kurioje numatyta, kad VTAS teikia išvadą, yra – kitas proceso dalyvis – savivaldybės institucija, dalyvaujanti procese išvadai duoti (CPK 61 straipsnis);

2) kaip valstybės ir savivaldybių institucija, dalyvaujanti procese išvadai duoti, turi teisę susipažinti su bylos medžiaga, duoti paaiškinimus, teikti įrodymus, dalyvauti įrodymų tyrime, pateikti prašymus (CPK 50 straipsnio 2 dalis);

3) nėra trečiasis ar suinteresuotas asmuo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 2002 m. birželio 21 d. nutarimu patvirtintoje apžvalgoje nurodo, kad LAT išnagrinėtose bylose VTAS dažniausiai buvo įtraukiami į bylą kaip trečiasis asmuo, nepareiškiantis savarankiškų reikalavimų, tačiau toks VTAS procesinės padėties nustatymas yra klaidingas².

Tarnybos nuomone, tais atvejais, kai civiliniame procese VTAS procesinė padėtis nurodoma klaidingai, VTAS turėtų kreiptis į teismą su prašymu dėl procesinės padėties pakeitimo. Teismui teikiamame prašyme turėtų būti nurodyta:

- 1) kad CK 3.178 (ar 3.80) straipsnis numato, kad VTAS byloje teikia išvadą;
- 2) kad VTAS teisminiame procese dalyvauja CPK 49 straipsnio 3 dalyje numatytu pagrindu ir VTAS procesinė padėtis byloje turi būti kitas proceso dalyvis – savivaldybės institucija, dalyvaujanti procese išvadai duoti;
- 3) atsižvelgiant į aukščiau nurodytus pagrindus, suformuluoti teismui prašymą pakeisti VTAS procesinę padėtį į savivaldybės instituciją, dalyvaujančią procese išvadai duoti.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 metų birželio 21 d. nutarimu Nr. 35 patvirtinta Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26396

Kaip numato LAT, bylos pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje teisėjas turi įtraukti į procesą vaiko teisių apsaugos skyrių. Tuo tikslu teisėjas turi priimti nutartį ir pavesti VTAS išsiaiškinti byloje nustatytinus faktus bei pateikti teismui savo išvadą dėl ginčo³. Manytume, jog net ir tais atvejais, kai VTAS apie prasidėjusį teismo procesą yra informuojamas atsiunčiant ieškinio kopiją ar šaukimą, o ne atskira nutartimi įtraukiant VTAS į bylą ir pavedant pateikti išvadą dėl ginčo, VTAS dalyvavimas bylos nagrinėjime neturi apsiriboti tik teismo posėdžių lankymu. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 49 str. 3 d., numatančia VTAS teisę įstoti į bylą savo iniciatyva, bei kitomis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuostatomis, įtvirtinančioms VTAS imperatyvią pareigą pateikti išvadą dėl ginčo, o ypatingosios teisenos atvejais – nagrinėjamu klausimu, VTAS net ir be atskiro teismo pavedimo, privalo šią pareigą vykdyti.

III. Vaiko teisių apsaugos skyriaus išvados pateikimo momentas

CPK 252 straipsnio 1 dalis įtvirtinta, jog valstybės ir savivaldybių institucijų, teismo įtrauktų dalyvauti procese ar įstojusių į procesą savo iniciatyva, atstovai duoda savo išvadą teismo posėdyje po įrodymų ištyrimo. Po to teismas ir dalyvaujantys byloje asmenys gali pateikti šių institucijų atstovams klausimus išvadai išsiaiškinti ir papildyti. CPK 231 straipsnio 5 dalyje numatyta, jog tais atvejais, kai parengiamojo teismo posėdžio metu paaiškėja, kad papildomi pasirengimo byla nagrinėti teisme veiksmai nereikalingi, teismas turi teisę pradėti žodinį bylos nagrinėjimą ir išspręsti bylą iš esmės iš karto po parengiamojo teismo posėdžio, nepriimdamas šio kodekso 232 straipsnyje nurodytos nutarties (pažymėtina, kad CPK 232 straipsnyje yra reglamentuota nutartis skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje). Šiuo atveju bylos nagrinėjimas tęsiamas nuo nagrinėjimo teisme stadijos (šios civilinio proceso stadijos nagrinėjimo taisyklės numatytos CPK 234-258 straipsniuose). Taigi, nors CPK numato, jog VTAS atstovai duoda savo išvadą teismo posėdyje po įrodymų ištyrimo, tačiau atsižvelgiant į tai, kad pasirengimo nagrinėti bylą teisme parengiamajame teismo posėdyje stadija gali pereiti į bylos nagrinėjimo teisme stadiją, manytume, jog VTAS išvadą turėtų parengti parengiamajam teismo posėdžiui.

Tais atvejais, kai dėl objektyvių priežasčių VTAS negali paruošti išvados parengiamajam teismo posėdžiui, siūlytume kreiptis į teismą su prašymu dėl galimybės išvadą parengti bylos nagrinėjimui teismo posėdyje. Manome, jog toks prašymas turi būti motyvuotas, aiškiai nurodant dėl kokių priežasčių (pavyzdžiui, nėra galimybės gauti esminės išvados rengimui reikalingos informacijos) VTAS negali pateikti išvados parengiamajam teismo posėdžiui. Praktikoje būna atvejų, jog teismas, pavesdamas VTAS pateikti išvadą, nurodo ir konkrečią jos pateikimo datą. Šiuo atveju VTAS privalo vadovautis teismo nustatytu terminu, tačiau nesant objektyvios galimybės išvados pateikti teismo nustatytai datai, VTAS galėtų kreiptis į teismą su motyvuotu prašymu dėl nustatyto termino pratęsimo. Tarnybos nuomone, nepriklausomai nuo to, jog konkrečioje byloje VTAS turi teisę išvadą pateikti vėliau negu įvyks parengiamasis teismo posėdis, VTAS privalo jau parengiamajam teismo posėdžiui surinkti pagal galimybes maksimalią informaciją nagrinėjamu klausimu, kad laiku ir neužvilkindamas proceso galėtų esant būtinybei pateikti teismui prašymus dėl įrodymų, reikalingų išvadai parengti, išreikalavimo, jeigu VTAS pats jų negali gauti, ar pateikti prašymus dėl ekspertizės skyrimo.

Pažymėtina, kad nuomonės, jog VTAS išvada turėtų būti paruošta jau parengiamajam teismo posėdžiui, laikomasi ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolierės atliktame apibendrinime „Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijos civiliniame procese“. Jame nurodoma, kad „siekiant greičiau išnagrinėti civilinę bylą, VTAS išvada turėtų būti pateikiama pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui stadijoje (ginčo teisenos atveju), išskyrus atvejus, kai

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 metų birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26320; 23 p.

minėtoje stadijoje VTAS neturi galimybės išsiaiškinti būtinas nustatyti aplinkybes. Po įrodymų ištyrimo VTAS atstovas gali žodžiu patikslinti ar papildyti (jeigu reikia) raštu pateiktą išvadą“.

IV. Savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus teismui teikiamos išvados forma

Nei CK, nei CPK nenustato konkrečių reikalavimų VTAS teikiamos išvados formai. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime numatyta, jog VTAS išvada turi būti pasirašyta jos vadovo, manytina, jog VTAS išvada teismui turėtų būti pateikiama rašytine forma⁴. Vadovaujantis CPK 252 straipsnio 1 dalimi, teismo posėdyje po įrodymų ištyrimo VTAS atstovas išvadą gali išsiaiškinti ir papildyti.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ 24 punkte yra nurodoma, kad „teismas ir dalyvaujantys byloje asmenys gali duoti tarnybos atstovui klausimus išvadai išsiaiškinti ir papildyti. Tarnybos atstovų paaiškinimai nėra laikomi įrodymais“. Minimas LAT nutarimas buvo priimtas galiojant 1964 metų CPK, kuriame buvo numatyta, kad „įrodymai civilinėje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja esant aplinkybes, pagrindžiančias šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokias aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba jų nesant. Tie *duomenys nustatomi šiomis priemonėmis*: šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais ir ekspertų išvadomis“ (1964 metų CPK 61 straipsnis). Kaip matyti, buvo numatytas baigtinis priemonių, kuriomis nustatomi įrodymais laikomi duomenys, sąrašas. Faktinių duomenų nustatymo priemone buvo laikomi šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai, tačiau išvadas teikiančių institucijų paaiškinimų prie minėtų priemonių numatyta nebuvo, o priemonių sąrašas buvo baigtinis. 2011 metų spalio 1 d. įsigaliojus šiuo metu galiojančio CPK pakeitimams ir pakeitus CPK 177 straipsnio 2 dalį, vietoje baigtinio faktinių duomenų, kurie laikomi įrodymais, nustatymo priemonių sąrašo, buvo numatytas nebaigtinis atvejų sąrašas („Faktiniai duomenys nustatomi šiomis priemonėmis: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūrų protokolais, ekspertų išvadomis, nuotraukomis, vaizdo ir garso įrašais, padarytais nepažeidžiant įstatymų, ir **kitomis įrodinėjimo priemonėmis**“). Kadangi pakeistas CPK leidžia visas teisėtas įrodinėjimo priemones ir nenumato baigtinio jų sąrašo, Tarnybos nuomone, VTAS atstovų žodiniai paaiškinimai, patikslinimai dėl raštu pateiktos išvados turėtų būti laikomi priemone, kuria nustatomi faktiniai bylos duomenys, t.y. jie turėtų būti laikomi įrodymu, kaip ir rašytinė VTAS išvada.

V. VTAS veiksmai, atliekami rengiant išvadą, ir VTAS teikiamos išvados turinys

VTAS teismui teikiamoje išvadoje dėl ginčo turi būti šios sudedamosios dalys:

- ✓ vaiko poreikių įvertinimas;
- ✓ kiekvieno iš ginčo šalių galimybės tuos poreikius tenkinti;
- ✓ argumentuotas VTAS siūlymas, koks ginčo sprendimo būdas geriausiai atitiktų vaiko interesus.

1. Geriausi vaiko interesai ir vaiko poreikių įvertinimas

1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija) 3 straipsnyje nurodoma, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – **vaiko interesai**. Vaiko teisių komitetas pripažino šį Konvencijos straipsnį (kartu su 2, 6 ir 12 straipsniais) bendruoju principu. JT Vaiko teisių komitetas, kol kas nepasiūlė kriterijų, pagal kuriuos reikėtų spręsti, kas naudingiausia vaiko interesams apskritai arba konkrečiais atvejais. Nustatant, kas naudingiausia vaikui, kaip socialinei grupei, būtina vienodai atsižvelgti į principus, draudžiančius diskriminaciją, reikalaujančius užtikrinti visas galimybes

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 metų birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26320; 24 p.

vaikui gyventi ir sveikai vystytis bei gerbti jo nuomonę. Reikia nuspręsti, kas bus naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje.⁵

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat ne kartą yra pasisakęs dėl vaiko interesų turinio – „nustatydamas vaiko interesų turinį, teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, kurie nulemia vaiko vystymosi raidą ir jo tapimą išsilavinusia, sveika, aukštų moralinių savybių, tvirta asmenybe, todėl teismas savo iniciatyva kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus (žr. pavyzdžiui, LAT 2009 m. gegužės 29 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-203/2009)“.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nurodęs, kad vaiko geriausi interesai, atsižvelgiant į jų prigimtį ir svarbą, gali būti viršesni už tėvų, tačiau į tėvų interesus, ypač į jų teisę išlaikyti pastovų ryšį su vaiku, taip pat turėtų būti atsižvelgiama siekiant visų šalių interesų balanso. Taip pat teismas yra nurodęs, kad vaiko interesus galima suskirstyti į dvi atskiras šakas. Viena vertus, vaiko interesai reikalauja, kad būtų išlaikyti vaiko ryšiai su šeima, išskyrus atvejus, kai vaiko šeimos narių elgesys yra netinkamas. Vaiko ryšiai su šeima gali būti nutraukti tik labai išskirtinėmis aplinkybėmis, turi būti dedamos maksimalios pastangos išlaikant vaiko ryšius su šeima arba juos atkuriant. Kita vertus, vaiko interesai taip pat reikalauja, kad vaikui būtų užtikrinta saugi aplinka, todėl tėvai neturi teisės imtis veiksmų, kurie gali pakenkti vaiko sveikatai ir vystymuisi (*Neulinger and Shuruk v. Switzerland, no. 41615/07, judgment of 6 July 2010*).

Siekiant įvertinti geriausius vaiko interesus, pirmiausiai reikia **nustatyti vaiko poreikius**, kurie ir yra interesų pagrindas, juos išanalizuoti surinkus informaciją apie vaiką ir jo aplinką bei įvertinti. **Poreikis** yra reikmė, t. y. tai, ko konkrečiam vaikui reikia, kad jis visapusiškai funkcionuotų.

Paprastai atsižvelgiant į veiksmų grupes (susijusias su pačiu vaiku, su vaiko artima ir socialine aplinka) yra išskiriami šie vaiko vystymosi poreikiai:

Sveikata – apima augimą ir vystymąsi lygiai taip pat kaip fizinę ir psichinę sveikatą, t. y. teisę gauti tinkamą sveikatos priežiūrą, maitinimą, konsultavimą ir pan. Dėl įgimtų ar įgytų ilgalaikių sveikatos sutrikimų (pavyzdžiui, neįgalumo) vaikui gali prireikti specialiosios pagalbos. Taigi VTAS darbuotojas bendraudamas su tėvais turi išsiaiškinti, kokia yra vaiko sveikata, kaip kiekvienas iš tėvų dalyvavo užtikrinant šį vaiko poreikį.

Saugumas – apjungia fizinius, emocinius ir socialinius poreikius. Socialinis saugumas – bendruomenės moralės normų ir įstatymų buvimas, šeimos ir nuosavybės apsauga. Fizinis saugumas – gyvenamosios vietos turėjimas, grėsmių nebuvimas gyvenamoje ir artimoje aplinkoje. Emocinį vaiko saugumo poreikį tėvai gali patenkinti, rodydami jam meilę ir šilumą, kurdami patikimus ir tvirtus tarpusavio ryšius su vaiku. Tėvų elgesys, neleidžiantis vaikui pasijusti saugiai – nuolatinis negatyvus vaiko lyginimas su kitu vaiku, bausmių taikymas, neišsiaiškinus, ar vaikas nusikalto, nenuoseklus ir ūmus bendravimo būdas su vaiku, pažadų netesėjimas, tyčiojimasis iš vaiko, jo žeminimas, izoliavimas nuo kitų vaikų ir pan. Vertinant vaiko saugumą, svarbu atkreipti dėmesį į fizinę vaiko aplinką ir jo savijąutą, jo santykį su artimaisiais. Nesaugumo signalais gali būti vaiko šlapinimasis į lovą, įvairios žaizdos, lūžiai, kalbos raidos vėlavimas, neadekvatus elgesys ir kt.

Stabilumas – viena iš saugumo sudėtinių dalių. Vaikus teigiamai veikia rutina – pažįstama, tvarkinga ir nuspėjama dienotvarkė, aplinka. Visiška laisvė, struktūros ir tvarkos nebuvimas vaikams sukelia nerimą ir nesaugumą. Taip pat vaiko stabilumui turi įtakos šalia esantys žmonės (ar jie nuolat būna šalia ir kuria pasitikėjimu grįstą atmosferą, ar pasirodo epizodiškai), jų emocinė būseną ir elgesys bei vaiko auklėjimo metodų nuoseklumas. Taip pat vaikui svarbi pastovi aplinka, kurioje jis gyvena ir mokosi.

Ugdymas apima visas vaiko vystymosi, kuris prasideda nuo vaiko gimimo, sritis. Tai yra ir vaiko galimybes žaisti, bendrauti su kitais vaikais, turėti knygų, išbandyti įvairias veiklas, būti pagirtam ir įvertintam. Vertinant, kuris iš tėvų gali patenkinti šį vaiko poreikį, būtina aiškintis, kaip

⁵ UNICEF (Jungtinių Tautų vaikų fondas). Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. 2002, P. 29

tėvai supranta šiuos vaiko poreikius, kas iš tėvų daugiau laiko skyrė ir gali skirti ateityje šiems poreikiams įgyvendinti. Taip pat svarbu, kaip tėvai dalyvavo iki tol vaiko ugdyme, kaip jie planuoja tą daryti ateityje.

Emocinė ir elgesio raida atspindi vaiko jausmų ir elgesio reakcijose, pirmiausia santykiuose su tėvais ar kitais artimaisiais bei kitais aplinkiniais žmonėmis. Tai yra ir vaiko prisirišimas, temperamentas, gebėjimas prisitaikyti prie pokyčių, reakcija į stresines situacijas ir savikontrolės laipsnį. Svarbu, kaip kiekvienas iš tėvų supranta šiuos vaiko poreikius, kaip pasirengė spręsti galimas problemas, neigiamus vaiko jausmus dėl šeimos iširimo ir pan.

Šeimos ir socialiniai santykiai atspindi stabilius ir visaverčius santykius su tėvais ar kitais asmenimis, gerus santykius su broliais, seserimis, su amžiumi augančią draugų, bendraamžių, užklausinės veiklos reikšmę ir pan. Atkreiptinas dėmesys į socialinių ryšių tinklo dydį, struktūrą, tvirtumą ir pastovumą. Šiuo atveju labai svarbu, kaip kiekvienas iš tėvų gebės užtikrinti šiuos vaiko poreikius, sudaryti galimybes bendrauti su kartu negyvenančiu tėvu, jo artimaisiais, išlaikyti esamą socialinį ryšį su kitais vaikui svarbiais asmenimis.

Socialinis atstovavimas (prisistatymas) apima vaiko augantį suvokimą apie tai, kokią vietą jis užima visuomenėje, kaip save nori pristatyti, kaip nori, kad jį priimtų, pažintų kiti.

Vertinant vaiko poreikius, būtina atsižvelgti į vaiko lytį, amžių, etninę kilmę, religiją ir kitus svarbius aspektus. Taigi specialistai, rengiantys išvadą, visų pirma turi tinkamai įvertinti individualius vaiko poreikius, situaciją šeimoje, kylančias problemas, tėvų požiūrį į vaiko poreikius, jų dalyvavimą poreikių tenkinime ir t. t. Vertinant vaiko poreikius, svarbu nepamiršti, kad vaikas vystosi labai greitai, o kartu su amžiumi keičiasi jo poreikiai, todėl labai svarbu nepriskirti vaikui tų poreikių, kurie jo fizinės ar pažinimo raidos metu nėra tokie aktualūs.

(Framework for the Assessment of Children in Need and their Families, 2000).

Taigi specialistai, rengiantys išvadą, visų pirma turi tinkamai įvertinti vaiko poreikius, kylančias problemas, tėvų (ginčo šalių) požiūrį į vaiko poreikius, jų dalyvavimą tenkinant poreikius ir t. t. Vertinant vaiko poreikius svarbu nepamiršti, kad vaikas vystosi labai greitai, o kartu su amžiumi keičiasi jo poreikiai, todėl labai svarbu nepriskirti vaikui tų poreikių, kuriuos jis jau seniai išaugo.

2. Vaiko nuomonė

Kaip vienas iš vaiko poreikių išsiaiškinimo būdų, plačiau aptartinas **vaiko pažiūrų ir norų išsiaiškinimas**. Kaip numato CK 3.177 straipsnis, teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklausti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus. Kaip matyti, CK tiesiogiai nenumato, kad pareiga, esant ginčui dėl vaiko, išsiaiškinti vaiko nuomonę kyla VTAS. Tačiau, kaip nurodo LAT, „teismas, aiškindamasis vaiko norus ir pažiūras, pasirengimo bylos teismo nagrinėjimo stadijoje gali pavesti valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, pedagogams, kitiems socialiniams darbuotojams ar asmenims išsiaiškinti vaiko norą, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, taip pat vaiko pažiūras klausimais, galinčiais turėti įtakos teisingam bylos išsprendimui, pavyzdžiui: vaiko požiūrį į gyvenamosios vietos pakeitimą, jei tektų jam gyventi su kitu iš tėvų kitoje vietoje, pakeisti mokymosi ar ikimokyklinę ugdymo įstaigą, vaiko požiūrį į tėvo (motinos) sutuoktinį ar sugyventinį, vaiko santykius su tėvu (motina) ir pan.“⁶ Taigi, teismas gali pavesti VTAS išsiaiškinti vaiko norus ir pažiūras. Net ir tais atvejais, kai teismas tiesiogiai neįpareigoja VTAS išsiaiškinti vaiko nuomonės, atsižvelgiant į tai, kad šiose Rekomendacijose laikomasi nuomonės, kad VTAS išvadą turėtų pateikti parengiamajam teismo posėdžiui (išskyrus ypatingus atvejus, kai iki parengiamojo posėdžio neįmanoma surinkti reikalingų duomenų), o motyvuotos ir geriausias vaiko interesus atitinkančios išvados, nežinant vaiko nuomonės parengti neįmanoma, VTAS, pateikdamas išvadą, turėtų aiškintis vaiko norus ir pažiūras. Tačiau manytina, kad tai, jog VTAS planuoja bendrauti su vaiku ir išklausti jo nuomonę, tikslinga būtų suderinti su teismu. Tarnybos

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 metų birželio 21 d. nutarimu Nr. 35 patvirtinta Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26396

nuomone, jei teisėjas, nagrinėjantis bylą, planuoja apklausti vaiką tiesiogiai teismo posėdyje arba skirti ekspertizę vaiko nuomonei išsiaiškinti, VTAS aiškintis vaiko nuomonės neturėtų. Manytina, kad daugkartinis vaiko apklausinėjimas, kai vaiko nuomonę aiškinasi vis kiti asmenys (VTAS darbuotojai, psichologai, teisėjas), kelia vaikui psichologinį stresą bei nerimą ir neatitinka vaiko interesų. Tokiu atveju, VTAS galutinę išvadą dėl ginčo teismui turėtų pateikti po įrodymų ištyrimo, kai būtų žinoma vaiko nuomonė.

Be abejonės, visų pirma turėtų būti įvertinta, ar vaikas pagal savo amžių ir brandos lygį, psichologines ir kitas savybes yra pajėgus suformuluoti savo nuomonę ir ją išreikšti. Manytina, kad vienais atvejais, net ir nepabendračius su vaiku, yra aišku, kad vaikas negali suformuluoti ir išreikšti savo norų, pavyzdžiui, vaikas yra dar kūdikis, vaikas nėra tiek brandus, kad suformuluotų nuomonę, vaikas turi psichikos ar fizinę negalią, dėl kurios negali suformuoti ir (ar) išreikšti savo norų. Kitais atvejais, vaiko negebėjimas suformuluoti savo nuomonę, suprasti jos reikšmę ar ją išsakyti, gali paaiškėti VTAS pabendračius su vaiku. Manytina, kad aukščiau nurodytais atvejais, VTAS išvadoje turi pažymėti, kad vaikas pagal savo brandos lygį negali suformuluoti savo norų ir jų išsakyti.

Kadangi vaiko teisių apsaugos skyriuose psichologų etatų nėra, Tarnybos nuomone, VTAS pagal savo kompetenciją gali užfiksuoti, ką sako vaikas, jo vartojamas sąvokas, tam tikrą kūno kalbą ar elgesį pokalbio metu, tačiau atlikti gilesnės psichologinės analizės, esant sudėtingesniems atvejams, VTAS nėra kompetentingas. Todėl manome, kad tais atvejais, kai VTAS specialistui reikia išsiaiškinti labai mažo ar nebrandaus vaiko nuomonę, taip pat, kai kyla įtarimų, kad vaiko nuomonė gali būti paveikta kitų asmenų ir kitais ypatingais atvejais, VTAS specialistai turėtų atsakingai įvertinti, ar jie turi pakankamai kompetencijos teisingai suprasti ir įvertinti tai, ką vaikas sako. Jei VTAS kiltų abejonių dėl VTAS specialisto galimybės tinkamai įvertinti vaiko nuomonę, manome, kad VTAS turėtų prašyti teismo, kad vaiko nuomonę išsiaiškintų psichologas ar būtų paskirta teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizė (tokiu atveju, VTAS galutinę išvadą dėl ginčo galėtų pateikti tik po to, kai teisme būtų įvertinta vaiko nuomonė).

Tarnybos nuomone, vaiko nuomonė turėtų būti aiškinamasi šalia nesant ginčo šalių ar trečiųjų suinteresuotų asmenų, kurie savo buvimu gali netiesiogiai paveikti vaiko išsakomas mintis. Su vaiku turėtų būti bendraujama jam suprantama kalba, nevartojant vaikui nesuprantamų sąvokų ir pan. Manytina, kad VTAS turėtų fiksuoti vaiko išsakomas mintis, atkreipti dėmesį į vaiko kūno kalbą, judesius, reakcijas pasakojant tam tikrus faktus (pavyzdžiui, ar vaikas nepasimeta, nesusiūžia, neišsigąsta išgirdęs apie tėvą (motiną) ar trečiąjį asmenį). Tarnybos nuomone, išvadoje taip pat turėtų būti pažymimi ir VTAS pastebėjimai, jei vaiko išsakyti teiginiai prieštarauja tam tikroms reikšmingoms ginčo šalių nurodytoms aplinkybėms. Taip pat turėtų būti atkreipiamas dėmesys, ar kalbėdamas vaikas vartoja jo amžiui būdingas sąvokas, pasakymus ir pastebėjimus. Vaiko amžiaus neatitinkančių sąvokų, teiginių vartojimas gali rodyti, jog vaiko nuomonei darė įtaką tretieji asmenys.

Kaip yra žinoma, į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgiama, jei tai neprieštarauja vaiko interesams. Manome, kad teikiant galutinę išvadą, kuri neatitiktų vaiko išreikštų norų (pavyzdžiui, vaikas nurodo, kad nori gyventi su tėčiu, o VTAS turimi duomenys rodo, kad tėvas negali dėl savo būdo savybių, sveikatos būklės, netinkamų buitinių sąlygų ar pan. tinkamai įgyvendinti visų vaiko teisių), turėtų būti aiškiai nurodoma, kodėl, VTAS nuomone, ginčas turėtų būti sprendžiamas, neatsižvelgiant į vaiko nuomonę. Manytina, kad pagrindas neatsižvelgti į vaiko nuomonę būtų ir tai, jei psichologinių žinių turintis specialistas nustatytų, kad vaiko išreikšta nuomonė yra paveikta trečiųjų asmenų ar tam tikrų objektyvių aplinkybių (pavyzdžiui, vaiko prierašumas prie vienos iš ginčo šalių atsirado dėl neteisėtų kitos šalies veiksmų ar pan.).

3. Ginčo šalių galimybių tenkinti vaiko poreikius įvertinimas

Įvertinę vaiko poreikius ir nustatę, ko vaikui labiausiai reikia, VTAS specialistai turi pereiti prie **tėvų galimybių ir gebėjimų įvertinimo**.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad nėra vieno būdo ar stebuklingos formulės, kaip būti „geru tėčiu / mama“ ir patenkinti vaiko poreikius. Siekiant įvertinti tėvų gebėjimus, literatūroje siūloma vadovautis šiais kriterijais:

- Pagrindinė priežiūra – vaiko fizinių poreikių tenkinimas.
- Saugumo užtikrinimas – apsauga nuo smurto, pavojų, kontakto su „nesaugiais“ suaugusiais ar vaikais, galimų pavojų pripažinimas ir sprendimo paieška.
- Emocinis kontaktas – vaiko emocinių poreikių patenkinimas ir vaiko, kaip asmenybės, vertinimas. Tai apima ir vaiko poreikį turėti saugius, stabilius ir visaverčius santykius su jam reikšmingais suaugusiais asmenimis, tinkamą fizinį kontaktą su vaiku, vaiko padrašinimą ir pan.
- Stimuliavimas – vaiko ugdymo poreikių užtikrinimas, vaiko rengimas savarankiškam gyvenimui. Svarbu įvertinti kiekvieno iš tėvų dalyvavimą vaiko ugdymo procese, bendravimą su vaiku, gebėjimą atsakyti vaikui suprantama kalba į jam svarbius klausimus, žaidimą su vaiku, skatinimą užsiimti kita ugdomąją veikla ir pan.
- Vadovavimas ir ribų nustatymas – vaiko parengimas kontroliuoti savo emocijas ir elgesį. Pagrindinė tėvų užduotis yra savo pavyzdžiu konstruoti tinkamą vaiko elgesį. Vadovavimas reiškia ribų vaikui nustatymą ir, atsižvelgiant į jo didėjančius sugebėjimus, jo, kaip savarankiškos asmenybės, ugdymą. Dažnai suaugę linkę pervertinti vaiko sugebėjimus, neatsižvelgdami į jo raidai būdingus veiksnius. Lygiai taip pat dažnai suaugę asmenys nepakankamai vertina vaikų sugebėjimus pasirinkti veiklą.
- Stabilumas – taisyklių, elgesio su vaiku pastovumas, ryšių su kitais šeimos nariais palaikymas.

Veiksniai, į kuriuos turi būti atkreiptas dėmesys, vertinant tėvų galimybes ir gebėjimus tenkinti vaiko poreikius yra šie:

- Šeimos istorija ir funkcionavimas. Tai apima žmones, kurie gyvena tame pačiame būste kartu su vaiku, kokie jų santykiai, kokie pasikeitimai šeimoje, įvykiai padarę didžiausią įtaką šeimos gyvenimui, kokie vaiko santykiai su broliais, seserimis ir kokia šių santykių įtaka vaikui, kokios tėvų stipriosios ir silpnosios savybės.
- Išplėstinė šeima – kokie yra giminaičiai, su kuriais vaikas palaiko ryšius, kaip vaikas su jais bendrauja ir kokia jų įtaka vaikui.
- Būstas – ar būstas tinkamas, yra vaikui augti būtinos priemonės, saugus, kokia išorinė aplinka ir pan.
- Užimtumas, darbas – tėvų profesijos, dirbamas darbas, darbo grafikas, kokią įtaką tai turi vaikui.
- Pajamos – kokios yra kiekvieno iš tėvų pajamos per tam tikrą periodą, ar pajamos yra pakankamos patenkinti vaiko poreikius, kaip kiekvienas iš tėvų paskirsto išlaidas, ar tėvai turi finansinių išsiskolinimų, ar yra finansinis nepriteklus, darantis įtaką vaikui. Svarbu atkreipti dėmesį, kad turi būti vertinama ir kiekvieno iš tėvų galimybė teikti vaikui išlaikymą, gyvenant skyrium nuo vaiko, ir palaikyti ryšį su vaiku. Pavyzdžiui, didesnes pajamas turintis tėvas turi geresnes sąlygas užtikrinti bendravimą su skyrium gyvenančiu vaiku, pavyzdžiui, atvykti savaitgaliais, vaiką išsivežti atostogų ir pan.
- Šeimos socialinė integracija – ar tėvai gyvena socialiai aktyvų gyvenimą, bendrauja su kaimynais, draugais, kitais žmonėmis, kaip tai veikia vaiką, ar tėvai gyvena izoliuotai.
- Visuomeniniai ištekliai – kokios viešosios paslaugos yra tėvų gyvenamosios vietos kaimynystėje, darželis, mokykla, sveikatos priežiūros įstaiga, būreliai ir pan. Ar tėvai šiais ištekliais naudojami, kokios įtakos tai turi vaikui.

4. Pokalbis su ginčo šalimis.

Tarnybos nuomone, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai, prieš teikdami išvadas dėl tėvų ginčų dėl vaikų, pagal galimybes turėtų susitikti su abiem vaiko tėvais ir išsiaiškinti esamą situaciją bei įvertinti, kuris iš tėvų galėtų geriau užtikrinti vaikui reikiamą priežiūrą ir apsaugą, su

kuriuo iš tėvų gyvenimas atitiktų geriausius vaiko interesus. Manytina, kad VTAS turėtų susitikti tiek su kiekvienu vaiko tėvu atskirai, tiek ir su abiem vaiko tėvais kartu. Susitikimų skaičius, Tarnybos nuomone, turėtų priklausyti nuo individualaus ginčo aplinkybių (jei ginčas nėra labai gilus ir įsisenėjęs, gali pakakti susitikti kartą su abiem tėvais kartu ir po kartą – su kiekvienu tėvu atskirai, o jei ginčas yra gilus, taip pat jei yra kitokių ypatingų aplinkybių, pavyzdžiui, smurtas šeimoje, tokių susitikimų gali prireikti ir daugiau. Iš tiesų vaiko interesų sąvoka yra labai abstrakti ir kiekvienas ją supranta savaip pagal savo patyrimą, išsilavinimo lygį ir pan.. Vaiko interesus skirtingai supranta ir tėvai. Vieni mano, kad vaikui pakanka būti sočiam, aprengtam, ir turėti namus, kiti gi vertina tai daug plačiau, skirdami daug dėmesio vaiko ugdymui, švietimui, lavinimui, jo saviraiškai, nuomonės išklausymui ir pan. Ir iš tiesų kiekvienas atvejis yra individualus, tai, kas tinka vienam vaikui ar ko jam reikia, nebūtinai atitiks ir kito vaiko poreikius. Todėl VTAS specialistai, rengdami išvadą, turi vertinti kiekvieno vaiko interesus individualiai, atsižvelgdami į vaiką, kaip asmenybę, turinčią savo nuomonę, jausmus, poreikius ir vaiką, kaip objektą, kuriam gali būti taikomos specialios apsaugos priemonės. Teikiant išvadas dėl tėvų ginčų dėl vaikų, vaiko interesų įvertinimas yra esminis dalykas. Turi būti teisinga pusiausvyra tarp vaiko ir tėvų konkuruojančių interesų. Tačiau esminis dėmesys turi būti skiriamas būtent vaiko interesams, nes tėvų teisės nėra absoliučios. Taigi, siekiant parengti išsamią išvadą, turėtų būti vertinama visa šeimos situacija, daug kitų faktorių (faktinė, emocinė, moralinė, psichologinė, materialinė, medicininė būklė ir t. t.) bei tai, kas bus vaikui naudinga artimiausiu metu bei ateityje.

VTAS specialistui, rengiančiam išvadą, susitinkant su kiekvienu tėvu atskirai, svarbu išsiaiškinti, kaip kiekvienas iš tėvų iki šiol dalyvavo vaiko poreikių užtikrinime, jo auklėjime, ugdyme ir pan. Paprašyti papasakoti juos apie vaiką, ką jis mėgsta, kokius būrelius lanko, kaip jam sekasi mokslai ir pan., tai yra svarbu įvertinti, kaip patys tėvai supranta ir vertina dabartinius santykius su vaiku ir kaip gerai jie žino vaiko poreikius, sunkumus, koks tarpusavio ryšys juos sieja ir pan.. Bendraujant su tėvais reiktų išsiaiškinti ar, atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą, jie jau kalbėjo su vaiku apie esamas problemas, ar išklausė jo nuomonę, norus. Tačiau tai daryti reiktų atsargiai, kadangi tėvai, supratę vaiko nuomonės svarbą, gali daryti jam spaudimą, manipuliuoti vaiku, siekti įtakoti jo nuomonę. Todėl labai svarbu pabrėžti, kad vaiko nuomonė svarbi, tačiau jis nėra tas, kuris priima galutinį sprendimą.

Pokalbio metu turėtų būti išklaudyta vaiko tėvų nuomonė apie dabartinę situaciją, ginčo, nesutarimų su kita puse priežastis ir, jų manymu, galimus sprendimo būdus. Patartina su tėvais aptarti ir išsiaiškinti jų tolimesnius planus, išklaudyti jų siūlymus, susijusius su vaiku:

1) ar vaiko motina (tėvas) nori, kad vaikas liktų gyventi su juo, jeigu taip, kur ir kaip jie gyvens, kaip, atsižvelgiant į vaiko amžių, planuoja užtikrinti vaiko poreikius, išlaikyti vaiką, kur vaikas mokysis, ar tai jau aptarta su pačiu vaiku ir pan.;

2) išklaudyti jų nuomonę, ko reikia, tam, kad vaikas jaustųsi saugus, ką jis ir kitas tėvas (motina) dėl to turėtų ir galėtų padaryti. Taip pat, kaip minėta, galima paklausti tėvų, ką, jų manymu, vaikas galvoja apie šį ginčą, ką jaučia.

Rengiant išvadą dėl vaiko gyvenamosios vietos, labai svarbu išsiaiškinti, kaip tėvas, motina padės vaikui palaikyti ryšius su likusiu tėvu (motina), seneliais ir kitais vaikui svarbiais asmenimis, vertinti, koks jų pasirengimas bendradarbiauti ir ieškoti geriausio sprendimo vaikui.

Tuo atveju, jeigu kyla ginčas dėl bendravimo su vaiku, reiktų aptarti su kiekvienu iš tėvų jų siūlomus bendravimo variantus ir būdus, paklausti koks, jų manymu, būdas priimtinausias jų vaikui. Tuo atveju, jeigu vaiko tėvų konfliktas gilus, pasiūlyti jiems apsvarstyti galimybę kreiptis į specialistus (psichologus, mediatorius ir pan.) dėl konsultacijų.

Bendraujant su tėvais būtina jiems pabrėžti, kad savo pykčio perkėlimas ant vaiko, manipuliacijos juo, vaiko padarymas kovos įrankiu vertintinas kaip vaiko žalojimas ir netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas, už kurį taikoma teisinė atsakomybė.

5. Edukacinis pokalbis su ginčo šalimis

Skyrybos, ginčai dėl vaikų visada susiję su stipriomis emocijomis ir jausmais, nepasitenkinimu, pykčiu, nusivylimu ar netektimi ir pan. Šie jausmai patys savaime neišnyksta ir teismui priėmus vienokį ar kitokį sprendimą. Tačiau tėvai turi suvokti, kad šiuo atveju svarbiausi ne jų pačių interesai ar jausmai, bet vaiko. Todėl VTAS specialistas pokalbio metu tėvams, pagal galimybes ir atsižvelgiant į ginčo pobūdį, turėtų siekti padėti suprasti, kad nežiūrint to, jog jiems nepavyko išlikti pora, vaiko tėvais jie išliks visą gyvenimą. Bendraujant su tėvais būtina pabrėžti:

1) jog viena iš vaiko teisių yra gyventi su abiem tėvais (CK 3.161 str.). Jeigu tokios galimybės nėra, vaikui turi būti užtikrintas, jei tai nekenkia jo interesams, bendravimas su kartu negyvenančiu tėvu bei giminaičiais. Tai sąlygoja vaiko ir tėvų ryšių išsaugojimą. Atkreiptinas dėmesys, kad tėvams nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar tėvams gyvenant skyriumi vaiko teisės nesikeičia. Taigi preziumuojama, kad šeimos ryšiai privalo būti išlaikyti ir gali būti nutraukti tik labai išimtiniais atvejais, kai tai neatitinka vaiko interesų. Siekiant užtikrinti vaiko teises ir geriausias vaiko interesus, tėvai negali elgtis priešingai vaiko interesams. Todėl vieno iš tėvų trukdymas bendrauti vaikui, kai tai nekenkia jo interesams, su kartu negyvenančiu tėvu vertintinas, kaip piktnaudžiavimas savo teisėmis ir netinkamas vaiko teisių bei interesų užtikrinimas bei jų nepaisymas ir tau užtraukia teisinę atsakomybę;

2) abiejų tėvų valdžios lygybės principą, kaip tai numato CK 3.156 str. ir 3.159 str. Tėvai privalo suvokti, kad jie abu turi lygias teises ir pareigas vaiko atžvilgiu, išskyrus teisės aktų numatytus atvejus ir jei tai neprieštaruoja vaiko interesams. Teisės aktai numato, kad lygias teises ir pareigas vaiko atžvilgiu tėvai turi nežiūrint to ar jie gyvena kartu ar atskirai. CK 3.155 str.–3.159 str. ir 3.165–3.171 str. reglamentuoja tėvų teises ir pareigas:

- atstovauti savo vaikui;
- suteikti jam vardą ir pavardę;
- sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis;
- prižiūrėti ir dorai auklėti savo vaiką;
- parengti jį savarankiškam gyvenimui visuomenėje;
- rūpintis jo sveikata, dvasiniu ir moraliniu ugdymu;
- sudaryti sąlygas mokytis iki įstatymo nustatyto amžiaus;
- išlaikyti;
- bendrai spręsti klausimą dėl jo gyvenamosios vietos, kai tėvai gyvena skyriumi;
- kartu negyvenantis tėvas turi teisę ir pareigą bendrauti su vaiku, dalyvauti jo auklėjime;
- kartu negyvenantis tėvas ar motina turi teisę gauti informaciją apie vaiką iš visų institucijų, turinčių ryšį su vaiku, jei tai nekenkia vaiko interesams.

Todėl susitikimo su tėvais metu būtina akcentuoti, kad esminė tėvų pareiga yra užtikrinti ir ginti vaiko teises ir teisėtus interesus. Tarnybos nuomone, tokiame susitikime turėtų dalyvauti abu vaiko tėvai kartu, išskyrus tuos atvejus, kai jie gyvena skirtingose savivaldybėse. Teisės aktuose pabrėžiama, kad tėvai visus klausimus, susijusius su vaiku, sprendžia tarpusavio sutarimu. Taigi dialogas tarp tėvų, ieškant ir priimant sprendimus, susijusius su jų vaiku, yra neišvengiamas. VTAS specialistas, bendraujantis su tėvais, turi atkreipti jų dėmesį, kad nesant bendravimo tarp tėvų kaip tėvų, o ne buvusių partnerių, rizika dėl galimos žalos vaiko būsenai didėja. Todėl tėvai privalo suvokti savo atsakomybę ir tai, jog jų dialogas, kurio centre yra vaikas, neišvengiamas. Ryšių su abiem tėvais išlaikymas yra vienas esminių vaiko interesų. Tėvai turi suprasti, kad tėvų atsakomybė neapsiriboja vien vaiko saugumu, reikiamų sveikatos sąlygų, jo teise į mokslą, reikiamų sąlygų vystytis užtikrinimu, jų pareiga padėti vaikui užaugti atsakinga ir nepriklausoma asmenybe, išklaudyti jį. Todėl pokalbio metu reikia siekti padėti tėvams suvokti, kad jų atsakomybė, tai yra jų teisės ir įsipareigojimai, yra užtikrinti geriausias vaiko interesus. Kaip minėta, esminė tėvų pareiga – suvokti, kad vaikui reikia mamos ir tėčio ir, nori jie to ar nenori, vaiko tėvais jie išliks visą likusį gyvenimą. Vaikui reikia subrendusių ir atsakingų tėvų, kurie po skyrybų geba bendrai sukurti naujus vaidmenis ir priimti vaiką kaip bendrą jų priimamų sprendimo partnerį.

Bendraujant su tėvais svarbu jiems paaiškinti, kad bet koks jų ginčas yra labai sunkus emociškai ne tik jiems, suaugusiems, bet ir jų vaikams. Paprastai vaikui šeima ir tėvai siejasi su saugiu pasauliu, todėl tėvų nesutarimai, skyrybos, blaškymasis, kurių iš besiskiriančių tėvų pasirinkti, pasikeitusi aplinka (gyvenamoji vieta, mokykla, draugai, kasdieninė rutina) gali sukelti jam stiprių neigiamų reakcijų ir net sutrikimų. Gali sustiprėti nerimas, atsirasti baimių, prieraišumo sutrikimų, depresija, elgesio problemos, tikų, įvairių psichosomatinių negalavimų, bendravimo, mokymosi problemų, sumažėti savivertės, pasitikėjimo jausmas (daugiau informacijos ir patarimų tėvai gali rasti ir Tarnybos internetiniame puslapyje www.vaikoteises.lt bei tinklalapyje www.pagalbavaikams.lt skyriuje „Tėvų skyrybos“). Tai, kaip vaikas išgyvens tėvų skyrybas, ginčus ir kokias pasekmes jos gali turėti, labai priklauso nuo vaiko amžiaus skyrybų, ginčų metu ir pačių tėvų elgesio. Taigi VTAS darbuotojams bendraujant su tėvais svarbu padėti jiems suvokti jų konflikto pasekmes vaikui, atkreipti jų dėmesį į vaiko poreikius ir jausmus. Tuo pačiu svarbu įvertinti, ar patys tėvai suvokia savo elgesio pasekmes vaikui ir kokių priemonių jie numato imtis tam, kad šie įvykiai kuo mažiau atsilieptų vaiko būsenai.

6. VTAS teikiamos išvados turinio apibendrinimas

Taigi, kaip minėta, VTAS teikiamą išvadą sąlygiškai turi sudaryti trys dalys:

- 1) vaiko poreikių įvertinimas (šių Rekomendacijų V dalies 1 („Geriausi vaiko interesai ir vaiko poreikių įvertinimas“) ir 2 („Vaiko nuomonė“) punktai);
- 2) ginčo šalių galimybė patenkinti nustatytus vaiko poreikius (šių Rekomendacijų V dalies 3 („Ginčo šalių galimybių tenkinti vaiko poreikius įvertinimas“) ir 4 („Pokalbis su ginčo šalimis“) punktai);
- 3) VTAS rekomendacija (siūlymas), paremtas pirmose dviejose išvados dalyse nurodyta informacija, koks ginčo sprendimo būdas atitiktų geriausius vaiko interesus.

Atkreipiame dėmesį, kad teismui pateikus įpareigojimą VTAS išsiaiškinti konkrečias aplinkybes, susijusias su ginču (pavyzdžiui, ginčo šalių gyvenimo sąlygas, vaiko nuomonę ar pan.), teismui neformuluojant įpareigojimo abstrakčiai („pateikti išvadą dėl ginčo“), VTAS turėtų išsiaiškinti teismo prašomus faktus, tačiau taip pat atsižvelgti ir į šias Rekomendacijas.

7. VTAS bendradarbiavimas, kai ginčo šalys gyvena skirtingose savivaldybėse

Tuo atveju, jei ginčo šalys gyvena ne vienoje savivaldybėje, dalyvauti rengiant išvadą teismui, manytina, turėtų tiek tos savivaldybės, kurioje gyvena vienas iš tėvų ar abu tėvai (jei ginčas kyla dėl bendravimo su artimaisiais giminaičiais) ir vaikas, tiek tos savivaldybės, kurioje gyvena kita ginčo šalis, VTAS. Šiuo atveju, Tarnybos nuomone, VTAS, kurio teritorijoje gyvena vaikas, turėtų pateikti galutinę išvadą teismui, numatydamas, koks ginčo sprendimo būdas geriausiai atitiktų vaiko interesus. VTAS, kurio teritorijoje vaikas negyvena, turėtų pateikti informaciją apie ginčo šalį, t. y. jos galimybes tenkinti vaiko poreikius (šių Rekomendacijų V dalies 3 („Ginčo šalių galimybių tenkinti vaiko poreikius įvertinimas“) ir 4 („Pokalbis su ginčo šalimis“) punktai). Šio VTAS pateikta informacija turėtų remtis VTAS, teikiantis išvadą teismui.

Atkreiptinas dėmesys, kad ginčo šalims, gyvenančioms skirtingose savivaldybėse, edukacinį pokalbį turėtų prvesti kiekvienos savivaldybės VTAS jos teritorijoje gyvenančiai ginčo šaliai, t. y. savivaldybės „A“ teritorijoje gyvenančiai ginčo šaliai pokalbį turėtų prvesti šios savivaldybės VTAS, o savivaldybės „B“ teritorijoje gyvenančiai šaliai – šios savivaldybės VTAS. Tokiu atveju taikytina išimtis iš bendros rekomendacijos, kad minimas pokalbis turėtų būti pravedamas dalyvaujant abiem ginčo šalims.
